

Частина перша

ЧУЖЕНИЦЯ

I

У хаті в Пилипа Сиваша за столом сиділа бесіда: брат Охрім із жінкою, сват Манойло з свахою Килиною, кум Терешко Тонконоженко, сусіда Струк із своєю сердитою Стручихою, дядько — старий Корній Грабенко та своя сім'я. Не того Пилип бесіду завів до себе, що сьогодні неділя, а того, що вернувся додому з солдата середульший син його Роман. Дочок у Сивашів не було, але троє синів, як соколів: найстарший? Денис, уже давно жонатий, добрий хазяїн, — удався в батька; середульший — отож Роман; а найменший — Зінько. Роман знав, що йому йти в солдати, і не схотів женитися, щоб жінки самої дома не кидати, сказав, що як вернеться, тоді; Зінькові ж давно треба було одружитися, бо і в солдати йому не припадало йти, та й жеребок він уже брав, дак що ж, коли не хоче? Нема, — каже, — йому пари. Батько сердився: десь у своїх книжках начитав, мабуть, такого. Мати хоч і гнівалась, що нема їй помочі, та не дуже, бо працювита й тиха Денисова Домаха — он та білява молодиця, що тепер пораяється біля печі, — годила свекрусі. А так докорити Зінькові нічим не можна було: і тихий, і працювитий парубок, і непитущий... не такий запальний хазяїн, як Денис, але ж таки хазяйновитий. Та найдужче мати любила оцього Романа: таке воно змалечку було моторне та цікаве і з себе гарне, — то вже було ма-зунчиком у матері. А далі на службу пішов, на чужині поневірявся, — хіба ж і не жалко? І стара Параска, забуваючи, щй їй треба взяти з припічка та й поставити на стіл миску з варениками, спинялася біля печі, дивилась закоханими материними очима на сина і думала: «Боже, яке ж гарне! Брови як на шнурочку, вус чорненький, ще й угору трохи закручений. Панич, та й годі!»

І батько радів, що син вернувся. Сам він прожив уже півсотні й шість літ, але сивина ледве починала приблискувати в нього у темному волосі, а оці три сини — такі

косарі, що й трава перед ними горить. Хазяйство в нього добре було, а тепер ще покращає. За такими синами й забагатіти можна. Пилип уже трохи випив і тепер, частуючи гостей, радісний та добрий, розказував:

— Випийте, люде добрі, за здоровля моїх синів!.. Вони в мене — як золото!.. Хоч старших бог забрав, дак же сими щедро наділив, спасибі їм!..

— Що правда, то правда, сусіде, — дай, боже, щоб усе було гоже! — твої сини такі, що в кожного батька серце росло б, на їх дивлячись, — так проказував довгий і сухий Струк, беручи в Пилипа чарку.

Інші гості, потакуючи, кивали головами, а сини сиділи горді тією хвалою. Старший — уже поважний, з бородою, здоровий, як робочий віл; менший — ще молодий парубок з невеличкими чорними вусами й задуманими ясними очима; ті очі дуже нагадували батькові, тільки що в батька вони вже пригасли за довгі літа клопоту й праці, а в сина сяли цілим сяєвом молодого вогню. Але найбільше дивилися люди на Романа. Він сидів на покуті пишній, у піджаку, обстрижений і розчесаний набік по-городянському; повне обличчя було біле, а гарний вус аж блищав на ньому. Тепер цей чепурний вид почервонів, бо парубок випив не одну чарку горілки; та він міг пити побогато і ще не був п'яний, а так — тільки починав хміль голову розбирати, і Роман дедалі ставав усе веселіший та хвалькіший на язик.

— Чого ж це ти, небоже, — питав його дядько Охрім, — не зараз додому вернувся, як службу відбув? Адже замалим не год іще прогаявсь.

— Таке дело случилось, — одказував Роман. — Как вишол я з служби, зараз должность мене предложили, очинь даже хорошую: триста рублей жалования.

— О, це добра служба, — триста рублів! — озвався свят Манойло. — А яка ж то служба?

— А така — швейцаром при палаті. Ну, я там почал служити, а потом затосковался по своему роду. Неужелі — думаю — я в своей родине не могу приличной для себе должности получить? Бросив усьо і прийшов.

— І добре зробив, синку, — сказала мати, — бо й нас ізвеселив.

— Тепер тільки одружиш, свате, дітей та й забувай горе! — сказав до Пилипа Манойло.

— Та я з дорогою душею, — всміхнувся Пилип, — аби сини!

— Пождіть, батюшка, будемо й жениться; вот тільки должность получим, — одказав Роман.

— Образований чоловік може завжди собі должность получить, — озвався Денисів кум Терешко. Він колись, ще за панського права, був біля панів у дворі, то іноді й сам любив закидати «по-образованому». Йому дуже подобалось, як говорить Роман, і самому хотілося докинути слівце, щоб знати було, що й він не абихто. Батько й інші гості думали: «Ач, як набрався Роман, науки! Так і ріже по-панському!» Їм здавалося, що Роман дуже добре потрапляє на панську мову. Тільки сивому мовчазному Корнієві Грабенкові та Зінькові не подобалось, що солдат ламає язика.

А Пилип із Пилипиною все припрохували та частували. Обличчя в гостей почервоніли й спітніли, язики починали чіплятися за зуби, хоч голоси дедалі ставали все гучніші та гучніші. Тільки Зінько був зовсім тверезий, бо він не вживав горілки; та Роман бадьорився. Але й йому вже так ударило в голову, що аж млосно стало, і він пішов з хати на прохолоду. Зінько й собі вийшов мовби за ним, а просто того, що не любив дивитися на п'яних. Обидва вийшли в двір.

Була неділя, і на вулиці вешталось чимало народу. Ішли парубки в святкових чумарках і добрих поясах, сміялися й погукували на дівчат, а ті, хихикаючи й щебечучи, проходили вулицею, маючи ясноколірними стрічками. Попід хатами, на призьбах та на колодах скрізь сиділи баби, лузаючи насіння, часом і чоловіки з люльками в зубах і розмовляли про всякі новини та про хазяйські й хатні справи. І під Сивашевим двором лежали колоди, — добрий хазяїн, Пилип давно вже стягав деревню на нову хату синові, — і чути було звідтіля го-мін. Через низенький тин цікаво зазірало на нового

солдата кілька дитячих і дівочих, білих і завітчаних по-святному голів. А в дворі у сусіда Струка стояло біля тину і дивилося двоє дівчат: Струкова дочка з його наймичкою Левантиною.

— А, дівчата! — гукнув Роман. — Нада й їм празник устроїть. Брат Зіновій! Получай рубля і бігай у лавочку! На всього рубля купуй канхветов, пряників, орехов — для насладженія деушкам. А ти, мальчик, — кивнув він на хлопця, що зазирає через тин, — получиш п'ятак: катай до музики Матвея, пуцай іде сюда. Пуцай дівчата знають, когда вернувся со служби Роман Пилипович Сивашов!

Хлопець метнувся по музику, а Зінько якось нехотя пішов до крамниці.

— Дівчатка! Хадеть сюда, веселиться будем! — закликав Роман.

Дівчата соромились увіходити, хоча Струкова дочка вже вибігла з свого двору на вулицю, витягнувши за собою й Левантину. Роман вийшов з двору. Між дівчатами було кілька й парубків. Роман покликав і їх:

— Хадеть, щоб дівчатам веселей було! Парубки не хотіли йти без дівчат, а дівчата соромились без парубків. Врешті білява Химка, жвава й моторна, схопила подругу за рукав і потягла до Сивашів у двір:

— Коли йти, так уже ходім! Що там ще трихимних мняти!

За нею посунули й інші дівчата й парубки. Незабаром прийшли музики — дві скрипки й бубон. Зінько приніс ласощі. Романові хотілося сьогодні показати себе. Метнувся у хату, виніс пляшку горілки, почастував музик, хотів частувати й дівчат. Вони пишались, одвертались і казали:

— Оце ж таки! Хіба ж таки ми її п'ємо? Таку гірку!

І не схотіли пити.

На складках деякі таки ласувалися на чарку, але тут було сором.

— Не хочуть горкого, дамо їм сладкого! — гукнув Роман, беручи цукерки, пряники та горіхи. — Получайте, дівчата!

Дівчата й досі соромились, і ні одна не хотіла брати перша.

— Ех, ви! Какії несмєлі! — посміявся Роман. Побачивши біля себе Левантину, він силоміць упхнув їй у руки торбинку з ласощами й промовив:

— Роздавай подругам!

Делікатне довгеньке Левантинине обличчя відразу взялося полум'ям. Вона держала в руках ласощі і не знала, як би їх збутися. А Роман стояв перед нею, сміючися: до неї з-під вусів, блискаючи на неї смілими очима. Левантина спустила свої темні очі, довгі виї виразно зачорніли на рожевому личку. Роман зареготався й одійшов, а Левантині зробилося ще дужче ніяково. Дівчата почала штовхати її, шепочучи:

— Ну, чого стоїш? Роздавай.

Та вона мов не чула того і все стояла нерухома, а дівчата сміялися.

— Оця ще!.. Моняється! — скрикнула Химка і вхопила в неї з рук ласощі. — Ось я, дівчата, роздам!

І почала роздавати. Кожній хотілося взяти більше, але всі брали потроху, бо соромлялись. Тим часом озвалася скрипка, вдарив бубон. Танцюриста Химка кинула й ласощі:

— Отже не видержу!.. Ой, танцювати хочу!

Парубки вже тим часом випили з Романом по чарці. З-межи них зараз ізнайшовся один до пари Химці.

— Ех, гуляй душа! — скрикнув він і вдарив ногами об землю. Химка танцювала гарно и легенько, парубок силкувався не податися перед нею. Молодіж оточила їх колом. Дедалі пара танцювала все палкіше й палкіше, запалюючи до танцю й інших. Незабаром з натовпу вирвалася й друга пара. Перший парубок, натомлений, скоро кинув танень, але Химка не вгавала. Вона крутнулася, аж стрічки високо замаяли в повітрі, вхопила Романа й потягла його в швидкому танці, сміючись й моргаючи на нього веселив очима. Але Роман, проходячи проз Левантину, що стояла не танцюючи, вхопив її та й закрутив у тому танцюристу крутені. Збентежена з такої несподіванки, дівчина спершу ніяк не могла потрапити в лад,